

Dušan Marinković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

OD VJETROM VIJANI DO KNJIŽEVNE HRESTOMATIJE I PREGLEDA KNJIŽEVNOG RADA SRBA U HRVATSKOJ

Pregledni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/9789533792668.02>

U radu se primarno interpretiraju tri publikacije u kojima je Stanko Korać sudjelovao bilo kao glavni i odgovorni urednik te pisac većeg broja priloga (*Vjetrom vijani*, *Književna hrestomatija*) bilo kao pisac autorske knjige (*Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj*). Opisuje se razvojni put književnog historičara, koji se u prvom naučnom periodu bavio proučavanjem hrvatske književnosti (od 1957. do 1969. godine), posebno hrvatskog romana u periodu hrvatske moderne i između dva svjetska rata, pisanjem eseja i prikaza književnih opusa hrvatskih autora 20. vijeka i dr. U drugom stvaralačkom periodu orijentira se u pravcu izučavanja djela srpskih autora u Hrvatskoj. Nastoji se ponuditi razumijevanje tako odlučne i dalekosežne promjene u njegovu naučnom interesu. Posebna pažnja pridaje se tumačenju razvoja ideje da se književni rad Srba u Hrvatskoj afirmira ne samo kao govor o autorima dvojne književno-kulturne pripadnosti nego i kao djelovanje koje, ugrađeno i u hrvatsku i u srpsku književnu tradiciju, oblikuje i svijest o sebi kao naučno neoformljene samosvijesti.

Ključne riječi: književnost / književni rad Srba u Hrvatskoj, dvojna pripadnost, historija književnosti, Stanko Korać

1. Uvod

U centru ovoga priloga tri su publikacije u kojima je Stanko Korać sudjelovao bilo kao glavni i odgovorni urednik i pisac većeg broja priloga (***Vjetrom vijani: Spomenica SKD „Prosvjeta”*, 1971; *Književna hrestomatija: Iz kulturne baštine srpskog naroda u Hrvatskoj*, 1979)** bilo kao pisac autorske knjige (***Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj*, 1987**).¹ Izbor tekstova generiran

¹ Pregled Koraćeveg života i djela ponuđen je u monografiji Marinković, D. 2024. *Nalaženja Stanka Koraća. Otpor institucionalnoj asimilaciji*. Prosvjeta. Zagreb.

je intencijom da se ukaže na razvojni put književnog historičara koji se u prvom periodu svog naučnog angažmana koncentrirano bavio proučavanjem hrvatske književnosti (od 1960. kad prijavljuje doktorski studij i doktorira 1961. do 1968. godine kad prekida saradnju sa *Karlovačkim tjednikom* te ostaje bez posla rasformiranjem Pedagoške akademije). Do tada se prvenstveno bavio proučavanjem hrvatskog romana razdoblja moderne i takozvanog međuratnog romana, pisanjem eseja i prikaza književnih opusa hrvatskih autora 20. vijeka itd.

U drugom svom naučnom periodu orijentira se u pravcu sistematskog izučavanja srpskih autora iz Hrvatske, ne iskazujući uočljiv interes da se i nadalje serioznije bavi i građom hrvatske književnosti. Nastojat će se ponuditi što kompleksnije razumijevanje tako snažne/radikalne promjene u njegovoj dotadašnjoj naučnoj orijentaciji što se tiče građe proučavanja, jer dotada usvojeni književno-teorijski i interpretativni model nije bitno mijenjao, iako ga je postepeno dorađivao prihvaćajući nove spoznaje u tumačenju književnih fenomena. Posebna pažnja pridat će se interpretaciji razvoja ideje da se književni rad Srba u Hrvatskoj afirmira ne samo kao govor o autorima dvojne književno-kulturne pripadnosti, što srpski autori u Hrvatskoj zasigurno dominantno jesu bili, nego i kao djelovanje koje se, ugrađeno i u hrvatsku i u srpsku književnu tradiciju, formira i kao svijest o sebi – neovisno o tome, dakle, što nije uspijevala da se konceptualizira kao književno-historijska posebnost. To nedvosmisleno potvrđuje i njegovo kapitalno djelo ***Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj***, jer već samim naslovom snažno markira aporiju svoga rada – utvrđivanje žanra: to je pregled književnog rada, a ne književnost. Prvom rečenicom Uvoda otklanja sve potencijalne nedoumice oko žanrovskog atribuiranja: „*Pregled književnog rada Srba u Hrvatskoj* nije i ne može biti istorija književnosti [...]” (Korać 1987: 7). Zauzima jasno i precizno stajalište da se književna djelatnost Srba u Hrvatskoj u gotovo dvovjekovnom trajanju na današnjem prostoru Hrvatske u ***Pregledu*** ne sagledava kao historija književnosti, nego kao pregled književnog rada. Pitanje još uvijek otvoreno i naučno nedovoljno protumačeno. Neovisno o Stanku Koraću. Jer: ostvarila se nakon 1995. godine, a posebno nakon 2000. začudna dinamika književne, naučne, publicističke, pedagoške i svake druge aktivnosti Srba u Hrvatskoj.

2. Označavanje/utvrđivanje konteksta

Zato ponajprije kratka digresija o Koraćevu stručnom i naučnom hodogramu. Diplomirao je kao „izvanredni slušač” uz rad na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na Odsjeku za narodnu književnost i hrvatski i srpski jezik (kasnije Odsjek za jugoslavenske jezike i književnosti) te ruski jezik i književnost 1956. godine – upravo godine kad se na Odsjeku formiraju tri samostalne katedre koje će opstati, neovisno o svim institucionalnim promjenama do današnjih dana: Katedra za hrvatsku noviju i stariju književnost, Katedra za slovenski jezik i književnost te Katedra za srpsku književnost. Tom je reorganizacijom Odsjeka definitivno izmijenjen poratni koncept studiranja nacionalnih jugoslavenskih književnosti: katedre za književnost osamostaljene su kao subjekti i na institucionalnom nivou u znanstvenom smislu.² Ubrzo po obrani doktorskog rada (1961.) napušta rad u gimnaziji u Sremskim Karlovcima i biva izabran za predavača jugoslavenskih književnosti na Pedagoškoj akademiji u Karlovcu.

Nakon rasformiranja Pedagoške akademije u Karlovcu 1967./1968. godine, na kojoj je bio direktor od 1962. do 1967. i kontinuirano predavao kolegije iz svih jugoslavenskih književnosti za potrebe realizacije studijskih programa budućih nastavnika, Korać je godinu i pol na burzi rada. Slučajno se zapošljava u IP „Prosvjeta” u Zagrebu 1. 9. 1969. kao urednik s obavezom da radi i kao lektor, vrlo brzo potom i kao urednik časopisa *Prosvjeta*. Ulazi tako u jedino srpsko kulturno društvo u Hrvatskoj, gdje će se odvit presudna transformacija njegova naučnog interesa. Istovremeno dovršava knjigu o romanesknom opusu Ive Andrića ***Romani Ive Andrića ili svijet bez boga***³ i intenzivira proučavanje stvaralačkog rada Vladana Desnice, što će rezultirati prvom knjigom o djelu tog nezaobilaznog autora pedesetih i šezdesetih godina pod naslovom ***Svijet, ljudi i realizam Vladana Desnice***.⁴

² Ono što se moglo realizirati na planu formiranja katedara književnosti na nacionalnom principu nije se odnosilo na studij jezika i studija tada narodne a potom usmene književnosti. Katedra za makedonski jezik i književnost formirat će se akademске 1967./1968. godine.

³ Knjiga će izići 1970. godine u izdanju SKD „Prosvjeta” i dugo biti jedina knjiga o Andriću, do početka osamdesetih u Hrvatskoj.

⁴ Izići će u izdanju Srpske književne zadruge 1972. u Beogradu.

Međutim, do dolaska u „Prosvjetu” Korać je afirmirani istraživač hrvatske književnosti od koga su se očekivali novi znanstveni prilozi. Doktorirao je na temi o hrvatskom romanu u razdoblju moderne pod nazivom **Hrvatski roman u razdoblju moderne 1985–1914.**⁵ Promptno po obrani doktorata odlučuje da istraži iskustvo hrvatskog romana između dva svjetska rata. O tome će ostaviti napomenu, da je tu opsežnu monografiju pisao „od polovine 1964. do polovine 1967.” i da se pojavila „tek u jesen 1972. čekajući pet godina na red” za objavljivanje.⁶ Dakle, postojao je živ interes u javnosti, ne samo u stručnim i akademskim krugovima, za sistematskom interpretacijom hrvatskog romana u razdoblju njegove pune afirmacije u hrvatskoj kulturi. Da je uočen i podržavan kao afirmirani znalac hrvatske književnosti, potvrđuje poziv nezaobilaznoga germaniste i animatora znanosti o književnosti profesora Zdenka Škreba da ponudi časopisu *Umjetnost riječi* neki svoj rad. U prvom broju za 1965. godinu izlazi Koraćeva studija **Gospođica kao moderan roman**, nukleus buduće knjige o romanesknom opusu Ive Andrića. Za nenadomjestivu ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti* uređuje knjigu o tri hrvatska pripovjedača **Borotha – Lovinac – Lisičar.**⁷ U karlovačkom *Svjetlu* objavljuje osam eseja i kraćih studija o hrvatskim autorima i pitanjima periodizacije hrvatskog romana između dva svjetska rata – Korać se intenzivno i koncentrirano bavi proučavanjem problematike hrvatske književnosti.⁸

Što je toliko presudno utjecalo na radikalnu izmjenu naučne orijentacije kod Koraća, iz cjelokupne proučene građe ne može se utvrditi pouzdano, jer o tome nije ostavio nikakvih eksplicitnih tragova. Ali je moguće rekonstruirati

⁵ Mentor mu je bio prof. dr. Ivo Frangeš. Disertacija će biti objavljena u izdanju *Radova Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 1963. godine u 333. tomu, ali s promijenjenim naslovom **Dvadeset godina hrvatskog romana.**

⁶ Drugo i treće izdanje uslijedilo je 1974. i 1975. godine kod eminentnog izdavača (zagrebačka Zora), što predstavlja kuriozum za izdanja tekstova naučnog karaktera.

⁷ Izići će u izdanju Matice hrvatske kao 69. knjiga te edicije 1969. godine.

⁸ U razdoblju od 1964. do 1968. objavit će eseje i rasprave o isključivo hrvatskim autorima i pitanjima periodizacije hrvatske književnosti: *Hinko Davila: Šenoin sljedbenik* (1, 1965); *Epičnost Mažuranićeve „Smrti Smail-age Čengića”* (2, 1965); *Nužnost i realnost književno-historijske periodizacije* (1, 1966); *Socijalni aspekt romana Milana Kovačevića* (5, 1966); *Tipologija tematike hrvatskog romana između dva rata* (1, 1967); *Hasan Kikić: „Bukve”* (4, 1967); *Grgur Karlovčanin: „Natopljene brazde”* (2, 1968); *Uloderiko Donadini: „Vijavice”* (5, 1968).

njegovu egzistencijalnu poziciju koja je u periodu od 1967. do 1969., kad se zapošljava u IP „Prosvjeta” i SKD „Prosvjeta”, dramatizirana nekim sadržajima.⁹

Prvi se tiče njegove upravljačke pozicije direktora Pedagoške akademije, kad uviđa da neće uspjeti u nastojanju da Akademiju sačuva od rasformiranja.¹⁰ Drugi se generirao nakon objavljivanja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967., kad je javno osporavao stajališta *Deklaracije* zastupajući stav da Srbi u Hrvatskoj ne mogu pristati da svoj jezik imenuju isključivo hrvatskim te da prihvate za svoj jezik kroatiziranu varijantu koja se tada forsirala.¹¹ Isto tako osporavao je i intencije oblikovane u *Predlogu za razmišljanje*, koji nastaje kao neposredan odgovor na stavove *Deklaracije*, a potpisala ga je grupa pisaca iz Srbije. I jedna i druga inicijativa temeljito uzdrmavaju Koraćevo shvaćanje koncepta bratstva i jedinstva, ma kako da se shvati taj sklop: kao puku operativnu političku parolu, kao sadržaj vizije o cjelini jugoslavenske zajednice, kao ideologem kojim se nadvladava tragika dramatičnih historijskih aporija u dugom trajanju itd. Treći sadržaj je prekid radnog odnosa u Akademiji, kad se nakon bezuspješnih pokušaja da dođe do adekvatnog radnog mjesta na kraju prijavljuje kao nezaposlen na burzu rada ne dobivši elementarnu podršku od poznatih.¹² Četvrti otpočinje zapošljavanjem u IP „Prosvjeta” i SKD „Prosvjeta” u Zagrebu.

⁹ U tome nam je bila od velike pomoći njegova u cijelosti neobjavljena a nedovršena autobiografija *Sjećanja čovjeka bez domovine*, koju će pisati u izbjeglištvu u Beogradu od kraja 1991. do 1993./1994. godine. Čedomir Višnjić će jedan dio objaviti u *Ljetopisu SKD Prosvjeta* 2014. godine (sv. XIX).

¹⁰ Upravo se dovršavao projekt racionalizacije viših škola, pa je od njih 14 trebalo dokinuti dvije. Karlovačka je bila jedna od njih.

¹¹ O tome je svjedočio brojnim prilikama: govori na Glavnom odboru SKD „Prosvjeta” u Zagrebu tokom 1970. i 1971. godine, u istom periodu po Prosvjetinim pododborima izlaže o novim školskim programima koji su bili na javnoj raspravi, u izjavama za medije, intervjuima, kasnije u *Sjećanjima* itd.

¹² Javljao se kontinuirano na nekoliko visokoškolskih i fakultetskih institucija u Hrvatskoj i Srbiji: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Filološki fakultet u Beogradu, Pedagošku akademiju u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu.

Došavši u SKD „Prosvjeta”, Korać se po prvi put susreće s pitanjima proučavanja kulture i književnosti Srba u Hrvatskoj. Susret sa tim činjenicama bio je za njega šokantan, ali i stvaralački poticajan. Otkriva da su vremenom gotovo sve znanstvene institucije u Hrvatskoj koje su trebale da organiziraju proučavanje tako obimne građe skoro pa u cijelosti zapostavile svoje zadatke, odnosno izgubile interes za takvo bavljenje. Osim u prigodničarskim situacijama i osobito u proučavanju ratne antifašističke dionice. Međutim, istraživanja koja bi opisala srpske dijalekte, muzikološku folklornu tradiciju, historiju Srba na hrvatskim područjima, izdavačku djelatnost, historiju srpskih obrazovnih institucija, političku historiju, sakralnu tradiciju (manastiri), istraživanje običaja i drugih sadržaja, tradiciju književnog rada itd. nije vidio. A i ono što je objavljivano nije imalo ozbiljniju javnu prezentaciju. Dodatno, nitko nije vodio ni elementarnu brigu, a kamoli sistematsku, oko formiranja i educiranja mladog naučnog kadra koji bi se osposobljavao za takva proučavanja. Sve je jasnije uviđao da se zanemarivanjem istraživanja svekolikog kulturnog iskustva Srba u Hrvatskoj i educiranja mladih za interpretaciju te građe nezaustavljivo otvaraju i ostvaruju procesi u pravcu ubrzane kulturne asimilacije.

Prvi kompleksniji urednički angažman u kojem se otkriva Koraćeva prisutnost u radu Društva bila je konceptualizacija publikacije kojom se reprezentativno željela obilježiti 25. godišnjica osnivanja i rada SKD „Prosvjeta”.¹³

Smatrao je, u skladu sa stavovima Glavnog odbora, da se takva publikacija ne smije zadovoljiti samo pukim opisom rada Društva u obuhvaćenom periodu, već da je to i prilika da se artikuliraju i rezultati recentnih istraživanja o historiji i kulturi Srba u Hrvatskoj. Kao urednik „spomen-knjige” ***Vjetrom vijani. Spomenica srpskog kulturnog društva „Prosvjeta”*** dobija punu podršku Glavnog odbora Društva za izabrani koncept izdanja. Tri su kompozicijske cjeline: I. dio: *Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta” 1944–1969*, II. dio: *Prilozi za kulturnu i političku istoriju Srba u Hrvatskoj* i III. dio: *Književni prilozi*.

¹³ Društvo je osnovano 1944. godine u Glini na osnovu zaključaka ZAVNOH-a pod nazivom Srpsko prosvjetno-kulturno društvo „Prosvjeta”. Povodom godišnjice Društvo će odlikovati predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito ukazom br. 29, 17. februara 1970. godine. U obrazloženju stoji da se Društvo nagrađuje Ordenom zasluge za narod sa zlatnom zvijezdom „povodom 25-godišnjice osnivanja i rada, a za naročite zasluge u radu od značaja za kulturno uzdizanje naših naroda”.

Ovom prilikom od primarnog je interesa izbližega vidjeti Koraćev autorski rad u drugom i trećem kompozicijskom dijelu **Spomenice**, jer u njemu prepoznajemo razvijanje ideje o prezentaciji, ma koliko skromnoj, književne djelatnosti Srba u Hrvatskoj. U drugoj kompozicijskom dijelu, u sklopu svog teksta *Prilog Korduna književnosti srpskoj i hrvatskoj*, objavljuje tri prikaza o značajnim kordunaškim autorima: piscu i lingvisti sa kraja 18. i početka 19. vijeka Savi Mrkalju, piscu i uglednom političaru sredine 19. vijeka Ognjeslavu Utješnoviću Ostrožinskom te književnom kritičaru i publicisti Stevanu Galogaži. Uz to donosi tri kratke leksikografske jedinice o Nikoli Begoviću, Vojislavu Bekiću i Đuri Livadi. Međutim, cijeli treći dio *Književni prilozi* organizira sâm. Izabire 20 autora čiji će rad ilustrirati navođenjem njihovih tekstova ili dijelova njihovih radova. Posebnu cjelinu na kraju predstavlja citiranje šest narodnih pjesama, čime ukazuje na produkciju u okvirima usmene književne tradicije koja nije zamrla, iako je vremenom bila bitno smanjena. Zbirke pjesama, ali i drugih oblika entuzijastično su zapisivali pojedinci. Odlučio se za reprezentativne autore i uglavnom njihove reprezentativne tekstove.¹⁴ Izbor 20 autora predstavlja osvještavanje doprinosa srpskih autora interkulturnoj razmjeni na hrvatskom književnom polju, i zacrtavanje budućeg rada na proučavanju književne djelatnosti Srba u Hrvatskoj te javnoj prezentaciji takvog bavljenja.

Kritičkih osvrta nije bilo. Burne političke okolnosti potkraj 1971. godine otplavile su takve interese.

Još u radu na **Spomenici** i pogotovo dovršavanjem tog projekta u proljeće 1971. godine pokrenuo je novi projekt kojim je želio da u jednoj publikaciji što cjelovitije prezentira književno stvaralaštvo Srba u Hrvatskoj – ali samo autora koji su zaokružili i završili svoje djelovanje. Smatrao je da bi se takvim projektom ukazalo na brojne u književnoj historiografiji zanemarene autore s jedne strane i bar dijelom skrenula pažnja na književna i kulturna prožimanja u Hrvatskoj kao višenacionalnoj zajednici s druge strane. Potvrdio se kao

¹⁴ Sava Mrkalj, Joksिम Nović Otočanin, Ognjeslav Utješnović Ostrožinski, Petar Preradović (jedini zastupljen sa tri rada), Bude Budisavljević, Simo Matavulj, Mirko Korolija, Milan Budisavljević, Petar Petrović Pecija, Bogdan Lastavica, Branko Mašić, Stevan Galogaža, Milan Durman, Vladan Desnica, Vladimir Popović, Grigor Vitez, Branko Priselac, Stevo Drakulić, Vojin Jelić i Milan Nožinić. Dijakronijski princip predstavljanja autora dosljedno se poštovao.

efikasan organizator tako složenog poduhvata, jer je u veoma kratkom roku uspio da okupi veći broj značajnih proučavalaca književnih opusa autora za koje je smatrao da moraju biti zastupljeni u planiranoj knjizi. Neovisno o brojnim poteškoćama s kojima se suočavao – od republičkih kulturnih funkcionera koji su smatrali da treba angažirati isključivo stručnjake iz Hrvatske, što je s indignacijom otklanjao, do općeg političkog gibanja u Hrvatskoj. U to vrijeme se proces demokratizacije društvenog života usmjerio u pravcu isticanja nacionalnih, ali i nacionalističkih poruka, što će biti brutalno prekinuto s pozicije vrha države: potkraj godine sprovodi se smjena partijskog rukovodstva u Hrvatskoj. Sa dalekosežnim posljedicama – kako za pojedince tako i za poneke kulturne institucije: zabranit će se rad Matice hrvatske, ali gotovo paralelno, realizira se amputacija bilo kakva kulturnog djelovanja među Srbima u Hrvatskoj, jer je promptno provedena zabrana rada Društva. Zabrana će biti na snazi sve do obnoviteljske skupštine početkom februara 1990.

Planirana publikacija biva dovršena već u proljeće 1973. godine, pa se rukopis prosljeđuje recenzentima. Izići će tek šest godina kasnije pod naslovom ***Književna hrestomatija. Iz kulturne baštine srpskog naroda iz Hrvatske.*** Korać je glavni i odgovorni urednik, a prof. dr. Vice Zaninović, redovni profesor na Katedri za srpsku književnost Odsjeka za jugoslavenske jezike i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, te Mile Joka, značajan onovremeni publicist, političar i prevodilac, bili su sa Koraćem u redakcijskom odboru. Glavni i odgovorni urednik će u Uvodu naglasiti:

Izdanje ove *Hrestomatije* ima za cilj da se na jednom mjestu predstave Srbi književnici u Hrvatskoj u rasponu od početka 19. vijeka, pa do potkraj šezdesetih godina 20. vijeka. (Žive pisce nismo prikazali.) (Korać 1979: 26)

Isti stav o svrsi buduće knjige ponovit će pod sam kraj Uvoda: „Namjera sastavljača ove *Hrestomatije* u tome je da registruje i da predstavi Srbe pisce iz Hrvatske u jednoj knjizi.” (ibid. 28)

Korać je svjestan da izabrani koncept izdanja predstavlja nestandardan zahvat u stereotipiziranu prezentaciju književnog i kulturnog iskustva Hrvatske, jer do tada takvog projekta nije bilo i nije moglo biti pošto su se srpski pisci iz Hrvatske sagledavali u sklopu hrvatskog književnog polja kao kulturološki monolitnog, što bi moglo prouzrokovati potencijalne nesporazume. Urednici planirane hrestomatije znaju da se upuštaju u naglašeno otvoren i unikatan

projekt u vrijeme eksplozije nacionalnih ekskluziviteta, ali od projekta ne odustaju. Njihovu će poziciju u Uvodu artikulirati Stanko Korać sa instance glavnog i odgovornog urednika:

Pripremanje ove *Hrestomatije* nije nimalo jednostavan posao u prvom redu zato što ona sugerira više pitanja, a neka od njih ne mogu se uopšte rješavati u okvirima ove knjige. Ona je ukazala na neka od njih koja se do sada nisu ni postavljala, djelomično zato što se o tome nije mislilo, a djelomično zato što su prihvatana površna rješenja. Jedno od zanimljivih pitanja iz toga kruga svakako je dvojna pripadnost nekih pisaca. U vezi s tim postavlja se pitanje: šta u srpskohrvatskim uslovima znači teritorijalni princip, zatim tematski princip, koji se ipak čini zanimljiv, pa kulturnoistorijski, tj. pitanje uloge kulturne i duhovne tradicije u formiranju duhovne ličnosti. (ibid. 27)

Da bi taj ekskurs zaključio: „Srpskohrvatski kulturni i književni odnosi pokazuju takvu složenost da je nekim pitanjima skoro nemoguće povući granicu i proglasiti jednostranu pripadnost.” (ibid. 27–28)

Koliko je bio oprezan, a s njim i Zaninović i Joka, što se tiče formiranja korpusa autora, pokazuje neuvrštavanje Petra Preradovića u *Hrestomatiju*, neovisno o tome što je Preradovićeve tekstove Korać objavio u *Vjetrom vijani*, svega dvije godine ranije u *Spomenici*, i smatrao ga važnim subjektom vlastita kulturnog identiteta. Ni Korać ni saurednici ne žele razvijati pozicije koje je Korać artikulirao, jer su nastojali izbjeći kontroverze iz perioda hrvatskog proljeća 1969.–1971. i neposredno nakon njega. Ipak su posebnu pažnju dali kategoriji dvopripadnosti.

Njihovo stajalište zato se osnažuje u Uvodu pozivanjem na slično mišljenje mađarskog historičara književnosti Tibora Kalataja, koji smatra da nema jedinstvenog principa, odnosno kriterija koji može to pitanje riješiti definitivno:

Jer ni jezik djela, ni nacionalno porijeklo pisaca, ni državni teritorij koji služi kao mjesto njihova djelovanja, ni duhovnu, kulturnu okolinu njihove djelatnosti ne možemo smatrati jedinim i posve sigurnim odlučnim faktorom. (ibid. 28)

Doduše, Kalataj eksplicite ne tematizira književnog historičara kao centralnu figuru koja zbog svojih stručnih, naučnih, ponekad i čisto ličnih projekcija, formira književnohistorijsku sliku o autorima o kojima piše, odnosno uključuje ih ili ne uključuje u svoje književnohistorijske konstrukte, ali implicite to smatra. O toj instanci urednici nisu ostavili nikakvog traga.

A bili su ga svjesni: ako se ne može utvrditi presudni razlog, onda se neminovno otvara serija pitanja pri čemu su dva osnovna: tko to radi? i zašto? Da li je kultura jedne višenacionalne zajednice neizostavno samoosvijesteno monolitna, stvarajući svojevrsni jednoobrazni model u kojem su svi stopljeni (a kako tu stopljenost vidjeti/artikulirati i u njezinoj kompozitnosti?) ili je kultura mnogolikost koju tek oblikuju interpretativne prakse po mjeri svojih/njihovih potreba? Korać uviđa da se kulturna i književna djelatnost Srba u Hrvatskoj nije mogla i ne može artikulirati, jer nema javnih oblika kojima bi se razvijala svijest o sebi i kojima bi se ukazivalo na svoju osobitost/posebnost. Pogotovo onu koja je proizvod aktuelnog moderniteta. (Skromna objavljivanja autora iz književne historije u izdanjima IP „Prosvjeta” bila su vrlo rijetka i nesistematična.) U javnom se komunikacijskom modelu raspoznavala kulturna posebnost Srba u Hrvatskoj, ali i nadalje svedena na prakticiranje tradicionalnih obreda, običaja, svetkovina, rituala, manifestacija različitih sadržaja itd. Kao da je to jedino što kultura Srba u Hrvatskoj može da svjedoči o sebi. I tu se susreću dva javno artikulirana modela o srpskoj kulturi u Hrvatskoj: ruralnost/tradicija i modernitet. Pojednostavljeno – selo:grad. Ruralna kultura je svojom praksom oblikovala javnu sliku o sebi, dok urbana to nije uspijevala. Jer se nije konstituirala, pa se nije mogla učiniti javno prezentnom. Bila je utopljena, do gubitka sebe integrirana u zajedničko kulturno iskustvo Hrvatske.

Time se otvara pitanje književne historije koja konstituira književne kanone.

Književna historija je na primjer žanr koji najmanje govori o tome što je književnost kao književnost, jer uglavnom oblijeće oko književnosti pridodajući joj (i na nivou autora kao stvaralačkih personalnosti i na nivou prezentacije njihovih ostvarenja) građu kojom se radi na formiranju svijesti o sebi. Valja se podsjetiti na odnos književne historiografije spram znaka Ivo Andrić. Odnosno, recentnih nacionalnih književnih historiografija kojima Andrić treba! Kako u kojim periodima! Ne ulazeći ni u grublju razradu, tek da se naznači da je jedno pozicija Andrićeva djela u onodobnim jugoslavenskim književnim historiografijama do gotovo 1990. godine, a drugo u periodu nakon toga. Nije to proizvela njegova muka stvaranja koja je podarila priče pomoću kojih je autor komunicirao s optimalnim pitanjima razdoblja, a on se nije vidio isklju-

čivo zatvoren/uokviren na prostor/e jezika kojim se izražavao, nego i prostovima jezika na koje će vrlo brzo biti prevođen postajući svojina književnog pamćenja i iskustva svijeta. Ako ni zbog čega drugog, a ono zbog neponovljive vizije, nade u ljudsko trajanje/postojanje, neovisno o trajnoj ponovljivosti individualnih i kolektivnih iskustava. U milenijskim proporcijama. Naprosto, Andrić nije niti će biti lokalna pojava. Bar dok budu djelovali potencijali jezika kao medija u interpersonalnoj komunikaciji.

Valja također upozoriti na književnu historiografiju i njezine nedoumice u situaciji multinacionalnosti i time, kao što mnogi smatraju, multikulturalnosti. Osobito multikulturalnosti koja se optimalno iskazuje/oblikuje istim jezikom. Ne samo u lingvističkom smislu. Korać kao glavni i odgovorni urednik **Hrestomatije**, a zajedno s njim i članovi redakcijskog odbora prof. dr. Vice Zaninović i Mile Joka, prihvaćaju artikulirane stavove formulirane u Uvodu. Ništa protiv takve koncepcije nemaju ni recenzenti docent Jovan Deretić, književni historičar, ni književnik Gustav Krklec. Međutim, **Hrestomatija** formira svojevrstu sliku o djelovanju srpskih autora iz Hrvatske na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru, jer se otvara pitanje kompozitnosti strukture književnosti u Bosni i Hercegovini. Što se tiče djelatnosti autora Srba u Hrvatskoj – primarno su se artikulirali i primarno dopirali do čitalaca upravo u hrvatskom kulturnom polju i nesmetano dosežali do zainteresiranih čitalaca koji ih čitaju na jeziku na kojem sami misle, govore i pišu. Nisu bili potrebni nikakvi posrednici. Nije bilo potrebe za samozvanim medijatorima u neposrednoj komunikaciji *čitalac–tekst*. Do recentnog vremena.

Rukopis **Hrestomatije** je već u junu 1973. poslat na recenziranje. Prva recenzija koju će potpisati Jovan Deretić, tada mladi docent na Filološkom fakultetu u Beogradu, stiže u augustu. Na recenziju iz Hrvatske će se čekati do 1976. godine. Napisao ju je Gustav Krklec. Međutim, pripremljen rukopis čekat će još tri godine u ladici i konačno biti objavljen 1979. godine. I prouzročiti višemjesečnu polemiku koja je naprasno prekinuta. Posebno afirmativna bila je recenzija Gustava Krkleca, koji naglašava temeljnu vrijednost izdanja:

Zaista, kao što je riječ u Predgovoru, pripremanje takva zbornika nije nimalo jednostavan posao, ali je njegova namjera da registrira i da predstavi Srbe pisce iz Hrvatske za svaku pohvalu, jer su mnogi od tih trudbenika dali ne samo dostignuća od trajne vrijednosti za našu zajedničku kulturnu baštinu,

nego i zbog toga što su mnoga zaslužna imena nepravedno počela tonuti u zaborav. Upravo u tom smislu Hrestomatija će dobro doći našoj povijesti književnosti i izvjesnih relacija u njoj, te će nas potsjetiti na zaslužna imena, kojih ponekad nema ni u stručnim priručnicima.¹⁵

Neovisno o tome što Krklec ne razmišlja da je zaborav nerijetko i rezultat promišljene strategije za konceptualiziranje sadržaja pamćenja („kojih nema ni u stručnim priručnicima”), ipak utvrđuje da književna historiografska svijest zakazuje u interpretaciji vlastite građe. Samo konstatira. O drugim aspektima ne kaže ni riječi. Vrlo slično je sagledao ponuđeni rukopis i Jovan Dereć tri godine ranije.

Promocija **Hrestomatije** održana je u martu 1979. Istodobno je promovirana i studija docenta iz Novog Sada dr. Dragoljuba Petrovića *Govor Banije i Korđuna*. U izvještaju sa promocije novinar Politike Mladen Maloča konstatira da je interes građana bio velik, jer nisu svi mogli da stanu u salu Doma za kulturu.¹⁶ Puna dva mjeseca kasnije oštrim kritičkim tekstom *Protiv kriterija zajedništva* javio se Josip Pavičić.¹⁷ Sa tzv. marksističke ideološke pozicije **Hrestomatiju** će kritizirati Ivan Salečić u tekstu *Kostimirana hrestomatija*.¹⁸ I odmah će, ma koliko mimikrično, upozoriti na meritum budućeg spora:

U tom pogledu Prosvjetina „Hrestomatija” otvara mnoga politička i politološka pitanja, mnoga pitanja iz korpusa nacionalne strukture, a značajno, gotovo nametljivo, izražava i ulogu vjersko-institucionalne prakse i religijske nadgradnje u oblikovanju kulturno-političke svijesti. (ibid.)

Neovisno o tome što je **Hrestomatija** realizirana kao necjelovit prikaz književnog iskustva Srba u Hrvatskoj, dakle i usmenog i pisanog, kritičari uopće ne spominju završne kompozicijske cjeline *Seljaci pjesnici i pripovjedači* i *Narodna književnost*. U prvoj se predstavljaju četiri seljaka stvaraoca uz popratnu studiju Đorđa J. Janića *Pričanja kod ognjišta*. U drugoj ugledni istraživač narodne književnosti Vladan Nedić daje pregled narodne književnosti Srba u Hrvatskoj po rodovima i vrstama (*Lirske pjesme, Balade, Epske pjesme, Zagonetke, Pripovijetke*) uz uvodnu skicu *Usmena književnost Srba u*

¹⁵ OKO, 31.5.–14.6.1979., Zagreb, str. 9.

¹⁶ Politika, 31.3.1979., Beograd.

¹⁷ Vjesnik, 10.5.1979., Zagreb.

¹⁸ OKO, 17.–31.1979., Zagreb, str. 9.

Hrvatskoj 19. i 20. veka. Uvrštavanje ovih cjelina potvrđuje intenciju da se predstavi dio kulturne baštine Srba u Hrvatskoj o kojoj se vrlo malo zna. I jedan i drugi autor zastupaju stajalište da se tematizirana građa sagledava kao zajedničko iskustvo hrvatske i srpske književne tradicije.¹⁹ Vladan Nedić pak određuje svoju poziciju u vezi sa statusom narodne književnosti: „Kao sastavni deo srpskohrvatske usmene književnosti razvijala se stolicima usmena književnost Srba u Hrvatskoj.” (u: Korać 1979: 573)

Promptno nakon predaje rukopisa *Hrestomatije* na recenziranje, Korać uređuje ***Sabrana djela Vladana Desnice***.²⁰ Gotovo paralelno s objavljivanjem *Sabranih djela* odlučuje da koncentrira svoja istraživanja na književno iskustvo Srba u Hrvatskoj s namjerom da taj svoj rad završi objavljivanjem sintetičke knjige o tom iskustvu. Rad na knjizi trajat će sve do 1987., dakle dvanaestak godina. U tom će periodu raditi na autorskim knjigama koje će, neke od njih, čekati godinama na objavljivanje. Godina 1982. u tom će kontekstu biti od presudne važnosti za Koraća, jer će nakon povlačenja embarga na objavljivanje njegovih knjiga izići tri: ***Književno djelo Sime Matavulja, Srpski roman između dva rata 1914–1941 i Patnja i nada: eseji***.

Poučen reakcijama na *Hrestomatiju*, odlučuje da u *Pregledu* preciznije odredi razloge ili principe kojima se rukovodio u sastavljanju korpusa autora za koje smatra da su srpski pisci u Hrvatskoj, pa ih se može promatrati kao pisce i jedne i druge pripadnosti – dakle, i hrvatske i srpske s jedne strane, a da formiraju jedan korpus svjedočenja o svojoj posebnosti s druge strane. U Predgovoru će reći:

Potrebno je da se kaže nekoliko riječi o kriteriju po kome su uzimani pisci u ovaj pregled. Sâm naslov bi upućivao na zaključak da ovamo spadaju svi Srbi rođeni na teritoriju današnje SR Hrvatske, ali takav zaključak ipak nije sasvim opravdan, jer je ipak donekle mehanički. [...] Kako je svaki pisac pripadnik na-

¹⁹ Đorđe J. Janić kaže: „Ako uzmemo za osnovu našeg razmatranja činjenicu da su srpska i hrvatska književnost toliko povezane da ih je ponegde teško izdvojiti po 'nacionalnom ključu', videćemo da je stvaralaštvo seljaka književnika međusobno još povezanije.” (u: Korać 1979: 552)

²⁰ To izdanje u četiri toma bit će objavljeno tokom 1974., odnosno 1975. godine, čime se htjelo obilježiti 70. godišnjicu autorova rođenja. Izdavač je SKD „Prosvjeta” u Zagrebu.

roda iz kojeg potiče, postavlja se pitanje: je li on u svom književnom i kulturnom radu doista i bio u kontaktu sa tim narodom, ili se od njega udaljio pod pritiskom različitih okolnosti od porodičnih do političkih i socijalnih. Autoru je bila pred očima ova veza sa narodom kao glavni kriterij, mada je ona u nekim primjerima sasvim labava i nedosljedna. Važniji su, naravno, procesi koji su se odvijali sa gledišta srpske narodne svijesti pa je u njima nastajala kultura koja je iskazivala ovaj narod i oblikovala njegovu duhovnu fizionomiju (sliku).

(Korać 1987: 8)

Ali, što je identitetski sadržaj te svijesti u kontekstu aktualne građanske kulture ostaje zatamnjeno: samo se naznačuje da postoji!

Ipak, smatrao je da je najvažnije ne propitivati/uznemiravati ustaljene principe formiranja korpusa, pa uz dvopripadnost razabire dodatna tri elementa. Pitanje da li je Sava Mrkalj srpski pisac iz Hrvatske i treba li ga uključiti u **Pregled** za Koraća nije problem, jer se rad tog autora književnohistoriografski ionako sagledavao isključivo u kontekstu historije srpske kulturne tradicije. Hrvatska književna historiografija uopće se ne referira na tog možda najznačajnijeg mislioca o jeziku tog razdoblja na našim prostorima – kad se s jedne strane pokretala beskompromisna rasprava o modelu srpskog književnog jezika, pravopisa i grafije, a ubrzo potom se aktivirao proces konstituiranja hrvatskog književnog jezika na čelu sa Ljudevitom Gajem.²¹ (Ta su dva procesa tekla paralelno sa brojnim preplitanjima što je više odmicalo vrijeme rješavanja tog pitanja i u hrvatskoj i u srpskoj kulturi.)

Sasvim je drugi slučaj sa Petrom Preradovićem, kojeg je Korać najprije uključio u **Vjetrom vijani**, ali iz nedovoljno jasnih razloga izostavio iz **Hrestomatije**, pa ga dosljedno, ali neuvjerljivo, nije integrirao ni u **Pregled**. Lasić pak ima vrlo precizno formuliранu Preradovićevu identifikacijsku poziciju u kontekstu ilirizma, pa konstatira:

Srpski književnici u Hrvatskoj su mahom ilirci i oni još ne osjećaju nikakve 'opasnosti' kad se ilirska književnost preobrazila u hrvatsku: ilirski kroatizam još je uvijek jedno tako široko jedinstvo u kojem srpski književnik ne osjeća gubitak svog identiteta i ne strahuje ni od kakve asimilacije. Preradović je simbol tog stanja. (Lasić 1987: 319)

²¹ Tek će 1990. godine biti organiziran znanstveni skup u organizaciji JAZU o njemu i njegovu radu.

Egzemplarna je pozicija Vladana Desnice, koji je već nakon 1950. godine recipiran u svim jugoslavenskim književnim i kulturnim sredinama kao izuzetna stvaralačka personalnost. Međutim, neovisno o tome što je Desničina javna aktivnost nailazila na snažan odaziv u hrvatskom književnom životu u pravcu dinamiziranja procesa emancipacije književnosti od patronata onovremene ideologije, ipak je utjecajna struja kontinuirano opstruirala doseg njegova rada i djelovanja. Valja čitati: utjecajnih pojedinaca koji su svoje interese mimikrirali u simplificirano tumačenje ideologije koju su tobože zastupali. Stavom da istodobno „pripada” i hrvatskoj i srpskoj književnosti, kad već ne može biti jugoslavenskim, otklonio je sve potencijalne nedoumice u vezi s tim.

Pregled je komponiran u dvije cjeline. U prvoj se (*Istorijski uvod*) u temeljnim potezima elaboriraju naučne spoznaje o doseljavanju te se oblikuje razumijevanje brojnih sadržaja društvenog, političkog, kulturnog i umjetničkog djelovanja i života Srba na prostoru Hrvatske. Funkcija je primarno edukacijska.

Druga cjelina *Pisci i razdoblja* odnosi se isključivo na književni rad. Već u naslovu autor određuje svoju poziciju: pisci će biti predstavljeni u okvirima periodizacijskog sistema koji građu grupira prema konceptu stilskih formacija, iako ni tu nije dosljedan, kao uostalom ni brojni drugi koji su organizirali historije književnosti.²² Korać je u svojoj konceptualizaciji građe imao dobar uzor u periodizaciji srpske književnosti Jovana Deretića (1983). Uvrstio je 151 autora i predstavio njihov rad i djelovanje književnohistorijskim natuknicama.

Pregled izlazi 1987. godine, paralelno sa Lasićevom knjigom ***Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914–1924)***. U njoj će Lasić, uvijek otvoren za propitivanje cjeline iskustva književnosti od ***Sukoba na književnoj ljevici*** nadalje, prvi oblikovati svoje razumijevanje statusa srpskih pisaca u Hrvatskoj, ne samo iz perspektive hrvatske znanosti o književnosti. Izriče vrlo odrešit stav: „Srpska književnost u Hrvatskoj, još ne postoji ni kao poseban književni krug ni

²² Pisce je grupirao u sedam „razdoblja”: (1) *Ulazak u prosvjetiteljstvo; Upotreba narodnog jezika u književnosti, klasicističke i sentimentalne crte; Veze sa svijetom; Klasicizam i predromantizam*; (2) *Usmena (narodna) književnost*; (3) *Romantizam*; (4) *Realizam*; (5) *Moderna*; (6) *Druga faza modernizma* (ekspresionizam, dadaizam, zenitizam, nadrealizam); (7) *Savremena književnost*.

kao dinamična težnja za uklapanjem u svoj udaljeni ali prirodni centar – u srpsku književnu matricu [...]” (Lasić 1987: 319). Neovisno o tome što primarno misli na književni rad srpskih pisaca u Hrvatskoj od ilirizma nadalje – gdje se taj njihov rad nije konstituirao ni kao svijest o sebi ni kao rad na zajedničkom projektu, čime bi se otkrivao svojom posebnosti u odnosu na druge – ipak zastupa stav da je nacionalno određenje temeljna distinkcija razlučivanja autora. On pak književnu djelatnost Srba u Hrvatskoj imenuje književnošću, iako jasno utvrđuje da se realno ne mogu odrediti procesi, tokovi, intencije koje bi vodile takvom rješenju. Indikativno je i to da se ne pita zašto je to tako, da ni nakon 200 godina djelovanja na prostoru današnje Hrvatske srpski pisci i kultura nisu uspjeli da svoj rad konstituiraju kao književnost.

To se još jasnije vidi iz Lasićeva promišljanja stvaralačko-identitetske tjeskobe svakog srpskog autora, jer utvrđuje identitetske pozicije srpskog književnika u hrvatskom književnom prostoru i životu pa uspostavlja četiri modela tog identitetskog izbora: (a) „Srpski književnik može biti srpski i ništa drugo”; (b) „Srpski književnik može biti srpski književnik i hrvatski književnik, tj. kreirati se unutar dvostruke pripadnosti”; (c) „Srpski književnik može zaniijekati svoje nacionalno porijeklo i postati hrvatski književnik”; (d) „Srpski književnik može sve te 'plemenske' parcijalnosti (pa i svoju srpsku) otjerati do đavola i zaroniti u 'nadplemiski' i istinski identitet zvan jugoslavenska književnost. Rijetki su pisci koji istraju u ovom izboru. Ima li ih uopće?” (ibid.) Da li taj izbor ima autor, njegovi tekstovi ili pak književni historičar? O tome se ne razmišlja.

Zbog toga je indikativna pa i arbitrarna njegova ocjena o poziciji Stanka Koraća kao književnog historičara:

Hoću li ga uvrijediti ili suprotno, ojačati njegov ponos ako kažem da mi se u suvremenoj situaciji Stanko Korać čini reprezentativnim piscem te orijentacije („Srpski književnik može biti srpski književnik i ništa drugo.”): piscem koji ne samo da istražuje i sistematizira prošlost srpske književnosti u Hrvatskoj nego koji je i animator sadašnjeg književnog kruga tih pisaca. (ibid.)

Nije naodmet citirati još jedan Lasićev stav:

Uz brigu o sebi samoj, hrvatska književnost ima još jednu, dodatnu, ne baš malu brigu. To je srpska književnost u Hrvatskoj. Neće biti sreće za hrvatsku književnost, ne bude li se srpska književnost u Hrvatskoj osjećala posve slobodnom: mjera njezine slobode jest mjera slobode hrvatske književnosti. Što

znači njezina sloboda? Iznad svega, život u dvojnosti. Njezina dvojna pripadnost (pripadnost srpskom narodu u cjelini, pripadnost Hrvatskoj) jest njezina kob, ali i njezina sreća. Naravno, svaki književnik može otkazati pripadnost bilo kome, no tada je njegov položaj još teži iako i puniji, bogat raznim mogućnostima. (Lasić 1997)

Brakorazvodna parnica kultura na jugoslavenskom prostoru u kojima je zajednički jezik bio bezupitno komunikacijski i službeno prakticiran, neovisno o razlikama na nekoliko nivoa što se tiče individualnih praktika, u formalnom pogledu je danas riješen. Svi su rješenje jezičnog „pitanja” kao jednog od temeljnih nacionalnoidentifikacijskih oznaka pretvorili u bastion javne kulturno-nacionalne samobitnosti. Na nivou standardizacijskom. A govorna praksa u svakodnevnoj komunikaciji svjedoči kako se malo što bitno promijenilo. Ona ionako ide ispred svakog lingvističkog opisa.

Korać je okrunio i zaokružio svoj naučni angažman **Pregledom**. Ni knjiga eseja **Modeli pripovijedanja** (1991) ni drugo, prošireno izdanje monografije **Andrićevi romani ili svijet bez boga** (1989) nisu bile na tragu te problematike. Dakle, smatrao je da se aktivnost, duhovna aktivnost bez utvrđenih oblika javne artikulacije, ne može konstituirati kao svijest o sebi pa je više ni ne tematizira. Ali je bio svjestan da je proučenom građom ponudio naučnoj/znanstvenoj zajednici koncept prema kojem bi se ona trebala odrediti. Moglo bi se zaključiti da se nitko nije htio uhvatiti u izazove razumijevanja ponuđenog koncepta. Skupila se, doduše, više nego obilna građa, ali kao da upućeni još uvijek ne znaju što s njom. Sve je prepušteno novim vremenima.

Prošlo je više od 30 godina od djelovanja Stanka Koraća, pa se istraživač nalazi u potencijalno udobnijoj poziciji da misli sadržaje koji su određivali njegov rad, prije svega o njegovom sagledavanju književnog djelovanja Srba u Hrvatskoj kao književnog rada, a ne književnosti. Naravno, razlozi se temelje na promjenama što su nastale posljednjih tridesetak godina kad se stubom izmijenio kulturno-historijski kontekst prepun pseudoparadoksa i naoko začudnih procesa, ali koji ukazuju na neočekivanu erupciju stvaralačkog potencijala među srpskim autorima. Postepeno se nakon 1995. aktivira sve veći broj istraživača kulturne baštine, pisaca, publicista, znanstvenika koji pokrivaju gotovo sva znanstvena područja u kulturi srpske zajednice. Neovisno o veličini te zajednice. Naglašeno je uočljiva sve intenzivnija razmjena

kulturnih sadržaja među sve brojnijim i zainteresiranijim recipijentima. Korać je o takvoj situaciji mogao tek snatriti.

Prema tome: da li je književna djelatnost Srba u Hrvatskoj isključivo književni rad ili i književnost? Relevantnost pitanja generira se iz građe proizvedene nakon 1995. godine, kad se postepeno uvodi novo sagledavanje i prezentiranje rada koji je neraskidivo vezan za kulturu Srba u Hrvatskoj. Na planu književne historiografije **Pregled** će dobiti kompetentnog sagovornika, jer će se 1999. pojaviti monografija **Književnost Srpske Krajine** prof. dr. Dušana Ivanića, a njegova antologija pripovijedaka **Pripovijetka srpskih pisaca iz Hrvatske** bit će tek jedna od antologija bilo poezije bilo pripovijedaka.

Tome valja pridodati i književno-kritičku aktivnost koja nije svedena primarno pa ni isključivo na SKD „Prosvjeta”, jer se u tim žanrovima aktiviraju pojedinci u manjim i kratkotrajnijim publikacijama (Dalj, Vukovar, Dubrovnik, Rijeka, Sisak itd.). A one potvrđuju tu unutarnju dinamiku na srpskom kulturnom polju u Hrvatskoj. Da se interes o sebi snažno pojačao, svjedoči sve veći broj publikacija koje nisu isključivo ovisne o financijskoj pomoći javnih institucija, jer se u znatnom obimu samofinanciraju.

U smjeru konsolidacije stvaralačkih intencija za govor o sebi pokazuje izuzetna produkcija memoarske, znanstvene, književne (i pjesničke i prozne), književnokritičke, politološke, historiografske, umjetničke, muzeološke, slikarske, skulptorske, lingvističke i svake druge građe. O publicističkoj djelatnosti koju recepcijski predvode *Novosti*, *Prosvjeta*, *Ljetopis SKD Prosvjeta* itd. da se ni ne govori.

Dinamiku međudiskurzivne prakse među Srbima u Hrvatskoj dodatno učvršćuju brojni simpoziji, konferencije, okrugli stolovi, javna predavanja po sve brojnijim pododborima, obnavljanje kulturnih centara i spomenika kulture, obnavljanje blokiranih pa sad nanovo pokrenutih naučnih institucija i publikacija, formiranje recitatorskih i dramskih društava, pjevačkih horova, organiziranje likovnih radionica, izdavačka djelatnost, formiranje i rad brojnih komisija za procjenu udžbenika za osnovnu i srednju školu, proslave godišnjica uglednih pojedinaca, zimske i ljetne škole, manifestacije uz izložbe, sportske i kulturne manifestacije itd. U svemu izuzetno važnu ulogu igraju aktivnosti uz djelovanje Srpske pravoslavne crkve.

Bivajući na tragu Koraćevih intencija, zaključujemo da je uspostavljena nova infrastruktura koja omogućava s jedne strane intrakulturnu komunikaciju u hrvatskom kulturnom prostoru, a s druge – što je od presudne važnosti – afirmaciju dijaloga među Srbima u Hrvatskoj.

Bibliografija²³

Деретић, Јован. 1983. *Историја српске књижевности*. Нолит. Београд.

Desnica, Vladan. 1974/1975. *Sabrana djela*. Knjige I–IV. Ur. Korać, Stanko. Prosvjeta. Zagreb.

Иванић, Душан. 1999. *Књижевност Српске Крајине*. БИГЗ. Београд.

Иванић, Душан. 2004. *Приповијетка српских писаца из Хрватске*. Просвјета. Загреб.

Korać, Stanko (ur.). 1969. *Pet stoljeća hrvatske književnosti* knj. 69: *Trešćec Borotha – Lovinac – Lisičar*. Matica hrvatska – Zora. Zagreb.

Korać, Stanko. 1970. *Andrićevi romani ili svijet bez boga*. August Cesarec. Zagreb.

Кораћ, Станко (ур.). 1971. *Вјетром вијани. Споменица Српског културног друштва „Просвјета“*. Просвјета. Загреб.

Кораћ, Станко. 1972. *Свијет, људи и реализам Владана Деснице*. Српска књижевна задруга. Београд.

Korać, Stanko. 1974. *Hrvatski roman između dva rata 1914–1941*. August Cesarec. Zagreb.

Кораћ, Станко (ур.). 1979. *Књижевна хрестоматија. Из културне баштине српског народа у Хрватској*. Просвјета. Загреб.

Кораћ, Станко. 1982. *Српски роман између два рата 1918–1941*. Нолит. Београд.

Кораћ, Станко. 1982. *Књижевно дјело Симе Матавуља*. Српска књижевна задруга. Београд.

Korać, Stanko. 1982. *Patnja i nada: eseji*. Prosvjeta. Zagreb.

Кораћ, Станко. 1987. *Преглед књижевног рада Срба у Хрватској*. Просвјета. Загреб.

²³ Za istraživanje je korištena građa iz sljedećih arhiva: Arhiv Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Državni arhiv Republike Hrvatske, Fond SKD „Prosvjeta”, Zagreb; Arhiv JAZU/HAZU, Zagreb; Arhiv Srba, Zagreb.

- Korać, Stanko. 1989. *Andrićevi romani ili svijet bez Boga*. Prosvjeta. Zagreb.
- Korać, Stanko. 1991. *Modeli pripovijedanja*. Prosvjeta. Zagreb.
- Korać, Stanko (rukopis). *Sjećanja čovjeka bez domovine*.
- Korać, Stanko. 2014. Sjećanja čovjeka bez domovine. *Ljetopis SKD Prosvjeta* 19. 22–66.
- Lasić, Stanko. 1987. *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914–1924)*. Globus. Zagreb.
- Lasić, Stanko, 1997. Pisma. Stanko Lasić Vladi Bogišiću. *Vijenac* 5/99. 30. listopada 1997. 10–12.
- Marinković, Dušan. 2024. *Nalaženja Stanka Koraća. Otpor institucionalnoj asimilaciji*. Prosvjeta. Zagreb.
- O povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*. 1989. Zbornik radova. Knj. 2. JAZU. Zagreb.

FROM VJETROM VIJANI AND LITERARY CHRESTOMATHY TO AN OVERVIEW OF THE LITERARY WORK OF SERBS IN CROATIA

Summary

This paper primarily interprets three publications in which Stanko Korać participated either as editor-in-chief and author of numerous contributions (*Vjetrom vijani*, *Literary Chrestomathy*), or as the author of an individual monograph (*An Overview of the Literary Work of Serbs in Croatia*). It outlines the developmental path of a literary historian who, in the first phase of his scholarly career, focused on Croatian literature (from 1957 to 1969), especially the Croatian novel of the modernist period and the interwar era, writing essays and reviews of 20th-century Croatian authors. In the second phase, he reorients his scholarly interest toward the works of Serbian authors in Croatia. The aim is to offer an understanding of such a decisive and far-reaching shift in his academic focus. Special attention is given to interpreting the development of the idea that the literary work of Serbs in Croatia should be affirmed not only as discourse about authors with dual literary and cultural affiliation but also as an activity that, embedded in both Croatian and Serbian literary traditions, shapes a form of self-awareness that remains scientifically unarticulated.

Keywords: literature / literary work of Serbs in Croatia, dual affiliation, literary history, Stanko Korać